

سبک زندگی و روابط همسران با یکدیگر در سیره و سخنان

امام رضا علیه السلام

مراد شهگلی*

چکیده

امروزه حجم انبوهی از چالش‌ها و تهدیدها، کانون خانواده را در معرض تضعیف و اضمحلال قرار داده است. آموزه‌های دین اسلام کامل‌ترین راه‌حل برای برون‌رفت از مشکلات پیش‌روی خانواده معاصر است. در این راستا آموزه‌های رضوی مجموعه کاملی از این معارف و احادیث گران‌قدر است که می‌تواند بهترین و جامع‌ترین الگوی مطابق با فطرت برای خانواده معاصر باشد. آموزه‌های رضوی از طرفی به آسیب‌شناسی روابط زوجین می‌پردازد و از طرف دیگر راهکارهای تقویت روابط طرفین را برای دستیابی به سعادت بیان

*- کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث.

shahgoli11@gmail.com

تاریخ تأیید:

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۰۱/۲۵

۱۳۹۳/۰۳/۱۵

می‌فرماید. از آنجاکه زن و شوهر رکن اصلی خانواده را تشکیل می‌دهند، بهبود این دو، سبب تقویت شالودهٔ خانواده می‌شود؛ لذا در این پژوهش وظایف مشترک و مختص هر یک از زن و شوهر براساس احادیث حکیمانهٔ امام رضا علیه السلام ذکر می‌شود.

واژه‌های کلیدی

آموزه‌های رضوی، خانواده، زن و شوهر، روابط زوجین، وظایف.

مقدمه

امروزه خطرات و چالش‌های زیادی از جهات مختلف، کانون خانواده را در معرض تهدید قرار می‌دهد. تلاطم و بحران در خانواده، سبب تلاطم در جامعه و به دنبال آن در تمدن‌ها می‌شود؛ زیرا تمدن‌ها متشکل از خانواده‌ها هستند. شناخت این آسیب‌ها و ارائهٔ راهکارهای صحیح و مطابق با واقع، با وجود تحقیقات زیاد، اما هنوز به تأمل بیشتری نیاز دارد. امروزه رجوع به آموزه‌های دین در این مسئله و سایر مسائل، از اهمّ امور است. در حال حاضر دستاوردهای تمدن غرب، سبب به‌انزوافتن و تضعیف سبک زندگی دینی شده و جامعهٔ مسلمانان نیز دست کم برخی بحران‌ها را از خانواده‌های غربی به ارث برده‌اند.

ستون خیمه‌گاه خانواده را زن و شوهر تشکیل می‌دهند. تنظیم روابط، وظایف و حقوق این دو، نقش مهمی را در بهبود زندگی زناشویی ایفا می‌کنند. بخشی از احادیث و روایات شریف رضوی به این مسئله مربوط می‌شود. در

این مقاله، ابتدا وظایف مشترک زن و شوهر تبیین شده، سپس وظایف اختصاصی هر یک ذکر می‌شود.

جایگاه خانواده در آموزه‌های رضوی

«خانواده» به‌عنوان هستهٔ اولیه و نهاد اساسی جامعه به‌شمار می‌رود. جامعه، از خانواده آغاز شده، رشد تدریجی خود را شروع می‌کند و به ارحام نزدیک و دور و سپس به قبیله، قوم و امت، شهر و کشور توسعه پیدا می‌کند. (جوادی آملی، ۱۳۸۹: ۶۷) یکی از عوامل مهم تشکیل جامعه «همسرخواهی» است. اگر چنین انگیزه‌ای نباشد، شاید جامعه‌ای به‌نام جامعه انسانی شکل نمی‌گرفت. بنابراین، ریشهٔ طبیعی برای تشکیل جامعه‌ای کوچک، همسرخواهی است. (جوادی آملی، ۱۳۸۹: ۹، ۶۲)

از منظر اسلام هیچ بنایی محبوب‌تر و ارزشمندتر از تشکیل خانواده نیست. (صدوق، ۱۴۰۴: ۳، ۳۸۳)^۱ رکن اصیل و اولیهٔ تشکیل خانواده «زن و شوهر» هستند. در دین اسلام برای اعضای این دو رکن، حقوق، وظایف و آدابی تنظیم شده است که با رعایت و اجرای آن‌ها، عشق، دوستی و صفا در بین اعضای خانواده ایجاد می‌شود.

خانواده نمادی از قلب انسان است که دارای حالات مختلف و محل انوار غیبی فرشتگان است. هر چه قلب در یگانگی مستقرتر باشد، در ارتباط و اتحاد با عالم قدس موفق‌تر است (طاهرزاده، ۱۳۸۸: ۲۶۹)؛ بنابراین هر چه در بین خانواده یگانگی، اتحاد و وحدت بیشتری وجود داشته باشد، ارتباط‌ها

۱- پیامبر اسلام ﷺ می‌فرماید: «ما بنی فی الاسلام بناء احب الی الله تعالی و اعز من التزویج»؛ «در اسلام هیچ نهادی محبوب‌تر و عزیزتر از تشکیل خانواده در نزد خداوند بنا نشده است.

صمیمی تر و شادی و نشاط بیشتر شده و باعث حرکت به سوی کمال معنوی خواهد شد.

امام رضا علیه السلام همانند سایر ائمه اطهار علیهم السلام در اصلاح و ارتقای روابط همسران بیانات ارزشمندی را ایراد فرموده‌اند. این احادیث گهربار، منشور اخلاقی روابط زوجین را تشکیل می‌دهد.

امام رضا علیه السلام می‌فرمایند:

اگر درباره ازدواج دستوری از خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله هم صادر نشده بود، همان فواید اجتماعی که خدا در آن نهاده بود، از قبیل نیکی با خویشان و پیوند با بیگانگان، کافی بود که خردمند صاحب‌دل را بدان ترغیب کند و عاقل درست‌اندیش به آن بشتابد. (عطاری، ۱۴۰۶: ۲، ۲۵۸)

امام رضا علیه السلام در حدیث دیگری در مقام ضرورت ازدواج می‌فرماید:

جبرئیل بر پیامبر صلی الله علیه و آله فرود آمد و گفت: ای محمّد! پروردگارت تو را سلام می‌رساند و می‌فرماید: دوشیزگان همچون میوه روی درخت هستند. میوه چون برسد برای آن دارویی جز چیدن نباشد؛ وگرنه بر اثر آفتاب و باد خراب می‌شود. دوشیزگان نیز هرگاه به مرحله زنان برسند، آنان را دارویی جز شوهر دادن نباشد وگرنه از گمراهی و فساد ایمن نخواهند بود. پس رسول خدا صلی الله علیه و آله بر منبر رفت و مردم را جمع کرد و فرمان خداوند عزّ و جلّ را به آنان رساند. (صدوق، ۱۳۷۸: ۱، ۲۸۹؛ مجلسی، بی‌تا: ۱۶، ۲۲۳)

۱- الامام الرضا علیه السلام: لولم تكن في المناكحة والمصاهرة آية محكمة ولا سنة متبعة، لكان فيما جعل الله فيها من برالتقريب وتاءلف البعيد، ما رغب فيه العاقل اللبيب وسارع اليه الموفق المصيب.

الف. وظایف متقابل همسران

رکن اصلی خانواده «زن و مرد» است که هر کدام وظایف و اختیارات خاصی نسبت به همدیگر دارند. این وظایف و اختیارات، گاه جنبه فقهی و حقوقی دارد. این جنبه در عین اهمیت بسیار، از جمله نازل ترین حقوقی است که زن و شوهر باید نسبت به یکدیگر رعایت کنند. در این رویکرد زن و شوهر صرفاً یک سری وظایف ابتدایی را نسبت به یکدیگر رعایت می کنند. روشن است خانواده با صرف قانون و حقوق اداره نمی شود، بلکه مرتبه برتری نیاز هست و آن مرتبه، وظایف اخلاقی است که سطح آن برتر و انجام آن دشوارتر است.

برخی از حقوق و وظایفی که زن و شوهر نسبت به یکدیگر دارند، مشترک است. رعایت این حقوق، رشته خانواده را مستحکم می سازد. زندگی بر اساس وظیفه مشترک بنا نهاده شده و مسئولیت پذیری زن و شوهر عاملی موثر برای سعادت و کمال خانواده محسوب می شود. بدون تردید، رعایت حقوق متقابل نقش مهمی در تحکیم و رشد نظام خانواده دارد.

در احادیث امام رضا علیه السلام نیز از آن جا که مقصد آن حضرت رساندن خانواده به عالی ترین کمال شایسته خود است؛ لذا ایشان لطیف ترین و عمیق ترین بیانات را در جهت شکوفایی این نهاد مقدس بیان فرموده اند. در بیانات آن حضرت علاوه بر توجه به حقوق و وظایف مرد، حق زن نیز به طور کامل استیفا شده است. در عین حال هر یک از آن دو دارای وظایف مشترکی هستند که در ذیل بیان می شود:

۱. حسن معاشرت

«حسن معاشرت» کمال و لازمه کمال‌خواهی انسان است. انسان در اجتماع ارتباط دارد و لازمه ارتباط دینی و سالم، حسن معاشرت است. امام رضا علیه السلام در این باره اصلی کلی را بیان می‌کنند:

لازم است با تمام اطفال و بزرگسالان مؤدب و با احترام معاشرت نمائی.

(مجلسی، بی تا: ۷۳، ۱۶۷)

آن حضرت در حدیثی درباره خوش‌برخوردی با همه مردم می‌فرمایند:

با سلطان و زمامدار با ترس و احتیاط همراهی کن و با دوست با تواضع و فروتنی و با دشمن با احتیاط و اجتناب و با مردم با روی خوش.

(مجلسی، بی تا: ۷۱، ۱۶۷)

این اصل در حفظ و دوام کانون خانواده نیز نیازی ضروری است. برخورد خوب و حسن معاشرت، یکی از اساسی‌ترین عوامل در حفظ نشاط خانواده است.

آن حضرت گشاده‌رویی و حسن برخورد را مایه تالیف قلوب و رضایت می‌داند. ایشان می‌فرمایند:

شما هرگز نمی‌توانید مردم را به وسیله ثروت و مالی که در دست دارید، به خود متوجه سازید، بلکه آنان را با گشاده‌رویی و حسن برخورد به خود

نزدیک کنید. (کلینی، ۱۳۶۲: ۲، ۱۰۳)

بنابراین پول، مال و ثروت به تنهایی هیچ‌گاه نمی‌تواند سبب تالیف قلوب و دوستی شود و برای ایجاد محبت و مهربانی نیز صرفاً داشتن پول و مادیات راهگشا نیست. از این رو، در خانواده‌هایی که دچار بحران مالی می‌شوند، هرگز نبود مال و ثروت، نباید مانع ابراز محبت‌ها، بروز عواطف و حسن

معاشرت شود. از طرف دیگر، خوش برخوردی نه تنها نیاز به هزینه ندارد؛ بلکه با کمتر هزینه‌ای تحقق پذیر است و با اینکه هزینه‌ای ندارد، با آن می‌توان قلوب آدمیان را فتح کرد.

در زندگی خانوادگی، زن و شوهر باید در غم و شادی هم شریک باشند و رفتارهای آنها مسالمت‌آمیز و براساس خوش‌رویی و مهربانی باشد. بد اخلاقی، نقطه مقابل حسن معاشرت است. یکی از بزرگترین معضلاتی که سبب تزلزل و تضعیف بنیان خانواده می‌شود، بد خلقی و بد رفتاری زن و مرد با یکدیگر است. آثار زیان‌بار فردی و اجتماعی این صفت مذموم بر کسی پوشیده نیست. در روایات فراوانی اهل بیت علیهم‌السلام این صفت را نهی کرده‌اند. حضرت امام رضا علیه‌السلام می‌فرمایند:

بر شما باد به خوش‌خلقی؛ زیرا خوش‌اخلاق به‌ناچار در بهشت است و پرهیزید از بد اخلاقی؛ چون بد اخلاق حتماً در دوزخ است.» (طبرسی،

۱۳۸۵: ۲۲۳؛ صدق، عیون اخبار الرضا، ۲، ۳۱؛ مجلسی، بی‌تا: ۶۸، ۳۸۳)

از آنجاکه بد اخلاقی سبب تباهی و افسردگی می‌شود و آثار روحی فراوانی به دنبال دارد، امام رضا علیه‌السلام سفارش می‌کنند که خانواده‌ها دختران خود را به تزویج افراد بد اخلاق در نیاورند. (صدوق، ۱۴۰۴: ۳، ۴۰۹؛ مجلسی، بی‌تا: ج ۱۰۳، ۲۳۵؛ عطاردی، ۱۴۰۶: ۲، ۲۸۰) در کلام امام رضا علیه‌السلام معاشرت آدابی دارد که سبب پایداری خانواده می‌شود. ملاقات پیوسته که سبب پایداری دوستی‌ها می‌شود، (مجلسی،

۱- حسین بن بشار واسطی به حضرت رضا علیه‌السلام نامه‌ای نوشت که یکی از بستگانم درخواست وصلت با من دارد؛ ولی بد اخلاق است. حضرت در جواب فرمود: اگر اخلاقش بد است، با او ازدواج نکن.

بی تا: ۷۵، ۳۴۷ و ۷۸، ۳۴۷^۱ اعتدال، میان‌ه‌روی، افراط و تفریط نداشتن، (حرانی، ۱۴۰۴: ۲۰۱) رفتار توأم با فروتنی با دوستان و با دشمن در حالت آماده‌باش و با خوش‌رویی با توده مردم رفتار کردن (عطاردی، ۱۴۰۶: ۱، ۳۰۴)^۳ از جمله این آداب است.

تبسم و خوش‌رویی یکی از رموز ارتباط فعال و حسن معاشرت است. گشاده‌رویی سبب نشاط، محبت و صمیمت طرفین می‌شود. سیره آن حضرت در برخورد با مردم به گونه‌ای بود که همواره لبخند می‌زد و به لبخند و تبسم توصیه می‌کرد و هرگز قهقهه نمی‌زد و دیگران را از قهقهه زدن نهی می‌کرد. (صدوق، ۱۳۷۸: ۲، ۱۸۴)

آن حضرت در تمجید از تبسم و بشاش بودن می‌فرماید:

حضرت عیسی، هم‌گریه می‌کرد و هم می‌خندید؛ ولی حضرت یحیی فقط گریه می‌کرد و نمی‌خندید و آنچه حضرت عیسی انجام می‌داد، بهتر بود. (مجلسی، بی تا: ۶۰، ۷۳)^۴

۲. محبت و دوستی

محبت و دوستی یکی از ابزارهای فعال نگهداشتن کانون زندگی مشترک است. وجود این امر در خانواده سبب حفظ، نگهداری، سلامت و شکوفایی

۱- به دیدن یکدیگر بروید تا یکدیگر را دوست داشته باشید و دست یکدیگر را بفشارید و به هم خشم نگیرید.

۲- احبب حبیبك هونا ما، عسی ان بعصیک یوما ما، و ابغض بغیضك هونا ما عسی ان یكون حبیبك یوما ما.

۳- با صاحب قدرت (سلطان)، با ترس از موارد خطر؛ با دوست خود، با فروتنی، با دشمن، با حالت آماده‌باش و با توده مردم، با خوش‌رویی همنشین کن.

۴- الامام الرضا علیه السلام: کان عسی علیه السلام یبکی و یضحک و کان یحیی یبکی و لا یضحک و کان الذی یفعل عسی افضل.

اعضای خانواده می‌شود. آرامش، شادابی، صفا، گذشت و فداکاری از دیگر آثار محبت و دوستی است.

زندگی بدون محبت، جاذبه نداشته و باعث سردی رابطه‌ها می‌شود و بیشتر انسان‌ها از آن گریزانند. چنانکه در قرآن ذکر شده است، محبت امری است که خداوند بین زن و شوهر قرار داده و در قلوب آن‌ها نازل کرده است. (روم/۲۱)

«علاقه و محبت اصیل و پایدار زن همان است که به صورت عکس‌العمل به علاقه و احترام مردی نسبت به او به وجود می‌آید. از این رو، علاقه زن به مرد معلول علاقه مرد به زن و وابسته به اوست. طبیعت، کلید محبت طرفین را در اختیار مرد قرار داده است؛ مرد است که اگر زن را دوست بدارد و نسبت به او وفادار بماند، زن نیز او را دوست می‌دارد و نسبت به او وفادار می‌ماند. به طور قطع زن به صورت طبیعی از مرد وفادارتر است و بی‌وفایی زن عکس‌العمل بی‌وفایی مرد است.» (مطهری، ۱۳۸۴: ۱۹، ۲۶۳)

از روایاتی که از حضرت امام رضا علیه السلام صادر شده است، ضرورت وجود محبت و صمیمیت نسبت به همه از جمله در روابط بین زن و شوهر به دست می‌آید. آن حضرت در ضرورت رعایت این موضوع می‌فرماید:

خداوند بزرگ نسبت به زنان مهربان‌تر از مردان است و مرد، زنی از محارم خویش را شاد نمی‌کند مگر آنکه خداوند او را در قیامت شاد خواهد کرد. (کلینی، ۱۳۶۲: ۶، ۶؛ ری شهری، ۱۳۷۷: ۱۳، ۴۴۲)

۳. عقلانیت‌گرایی

گرایش به عقلانیت و تعقل در روابط زناشویی، زوجین را از افتادن در دام بسیاری از آفت‌ها نجات می‌دهد. همان‌گونه که وجود احساسات در زندگی

نیاز است، وجود عقلانیت نیز در تدبیر و مواجهه با بسیاری از امور ضروری است. شکل‌گیری خانواده تا وقتی بر اساس غریزه باشد، قوام و دوامی نخواهد داشت؛ زیرا هرچه بر سن زن و مرد افزوده گردد، غریزه گرایش به همسر ضعیف‌تر شده و پایه زندگی که مودت‌گریزی است، سست‌تر می‌شود، در نتیجه مقدمات تزلزل در خانواده فراهم می‌آید. اما اگر دوستی بر اساس عقل باشد، با افزایش سن شوهر و همسر، تجارب عقلی قوی‌تر می‌شود و پایه زندگی عقلی محکم‌تر می‌گردد، در نتیجه اعضای خانواده با هم صمیمی‌تر و مهربان‌تر می‌شوند. محبتی که با ملاک عقل و منطق همراه باشد، شالوده‌ای مستحکم دارد؛ ولی اگر معیارش عاطفه و حس‌گریزی باشد، پایه‌اش سست و متزلزل خواهد بود. (جوادی آملی، ۱۳۸۹: ص ۶۹)

امام رضا علیه السلام درباره ارزش عقل می‌فرماید:

دوست هر انسان عقل اوست و دشمنش جهل و نادانی او (مشکینی، ۱۴۲۴: ۱۹۹)

آن حضرت برخی از مصادیق عقل را چنین ذکر می‌فرماید:

از امام رضا علیه السلام سؤال شد عقل چیست؟ حضرت فرمود: عقل آن است که انسان غصه‌ها را فرو برد و گرفتاری‌ها را تحمل نموده و با دشمنان بسازد و با دوستان مدارا کند... (صدوق، ۱۴۰۳: ۳۸۰؛ مجلسی، بی‌تا؛ ۷۲، ۳۹۳)

۴. احترام متقابل

یکی دیگر از خصوصیات که محیط خانواده را گرم و بانشاط نگه می‌دارد، احترام متقابل هر یک از طرفین نسبت به یکدیگر است. احترام به یکدیگر سبب حفظ کرامت و ارزشمندی زن و شوهر می‌شود.

حضرت امیرالمومنین فرمودند:

بزرگواری و سرافرازی را فرو نمی‌گذارد مگر الاغ. راوی می‌گوید: از حضرت امام رضا علیه السلام پرسیدم که معنای این کلام چیست؟ حضرت فرمودند: این کرامت و احترام در عطری است که به او تقدیم می‌شود و نیز جایی که در مجلس‌ها برای او باز می‌کنند (و مانند این‌ها). هرکس از این‌ها امتناع کند، همان طوری است که حضرت امیر فرموده‌اند. (صدوق، ۱۳۷۸: ۱، ۳۱۱)

حسن بن جهم می‌گوید:

از امام رضا علیه السلام پرسیدم معنای کرامت و احترام چیست؟ حضرت فرمودند: اینکه در مجالس برایش جا باز کنند و به او عطر بدهند و قبول نکنند. (مجلسی، بی تا: ۷۲، ۱۴۰)

۵. قدرشناسی و تمجید

قدرشناسی و تمجید، از رفتارهای پسندیده است. قدرشناسی از دیگران علاوه بر اینکه باعث صمیمیت می‌شود، موجب تشویق دیگران در اقدام به کارهای خیر و تنبه شخص گنه‌کار می‌شود. یکی از توصیه‌های ارزشمند امام رضا علیه السلام این است که افراد جامعه علاوه بر شکرگذاری از خدا، از یکدیگر نیز تشکر و تمجید کنند و محبت خود را بی‌دریغ نثار یکدیگر کنند. مخصوصاً در محیط خانواده، این قدرشناسی باید بیشتر مدنظر قرار گیرد.

امام رضا علیه السلام فرموده است:

من لم یشکر المنعم من المخلوقین، لم یشکر الله عزوجل؛ (کسی که شکر نعمت مخلوق را ادا نکند، شکر خداوند خالق را ادا ننموده و به جا نیاورده است. (عطاردی، ۱۴۰۶: ۱، ۲۹۹)

۶. مدارا و سازش

مدارا و سازش یکی دیگر از وظایف مشترک زن و شوهر با یکدیگر است که سبب دوام و استحکام خانواده می‌شود. مدارا و سازگاری هر چند اصلی مهم در روابط بین افراد است؛ ولی مانند سایر اصول، دارای حد و اندازه‌ای است که نباید از آن تجاوز کرد. سازگاری تا جایی جایز است که موجب ورود به گناه و بهانه‌ای برای انجام کارهای ناشایست نشود. سازگاری نباید از سر ضعف و ناتوانی باشد و زن و شوهر باید در عین اقتدار با هم مدارا کنند. سازگاری نشان‌دهنده ضعف نیست، بلکه نماد از خودگذشتگی است. (پسندیده، ۱۳۹۱: ۲۱۴-۲۱۵)

راوی حدیث (مثنی ابو جعفر البصری) می‌گوید:

با یونس بن عبدالرحمان نزد امام رضا علیه السلام رفتیم. یونس از بدگویی یارانش پشت سر یکدیگر شکایت کرد. امام رضا علیه السلام فرمود، با آنها مدارا کن که عقلشان نمی‌رسد. (عطاردی، ۱۴۰۶: ۲، ۴۵۶)

۷. بیان عواطف و احساسات

روابط همسران با یکدیگر باید بر اساس عواطف و احساسات باشد تا از این رهگذر صمیمیت و صفا در بین آنها بیشتر شود؛ اما این احساسات باید به صورتی ظاهر شود و صرف محبت قلبی کافی نیست. در بیان احساسات به طرف مقابل، لطف و اثری است که در مکنون بودن آن نیست. ابراز احساسات سبب ایجاد محبت و دوستی می‌شود.

در برخی آیات و روایات آمده است، اگر مسلمانی را دوست دارید به او بگویید. اظهار لسانی محبت به همسر نیز از این قاعده کلی مستثنی نبوده و آثار

و برکات مثبتی را برای خانواده به ارمغان می آورد. جمله «دوستت دارم» کوتاه است؛ اما محبت می آفریند.

برای خود بهره ای از دنیا برگیرید و آنچه خواهش حلال باشد و رخنه در جوانمردی ایجاد نکند و اسراف نباشد، منظور دارید و به این وسیله برای انجام امور دین یاری جوید؛ زیرا روایت شده است: از ما نیست کسی که دنیایش را برای دینش ترك گوید یا دینش را برای دنیایش رها سازد.» (مجلسی، بی تا: ۷۵، ۳۴۶؛ حرانی، ۱۴۰۴: ۴۱۰)

۸. عفو و گذشت

یکی از صفات ارزشمند و کلیدی که در زندگی فردی و اجتماعی انسان، نقش مهمی ایفا می کند، عفو و گذشت است. با عفو و گذشت، زندگی رنگ صفا و صمیمیت به خود می گیرد؛ اما با انتقام جویی و کینه توزی، نفرت و دشمنی حاکم می شود.

عفو، نوعی نرمش قهرمانانه و روش بزرگوارانه و برخورد مهربانانه است که از بلند نظری، سعه صدر، بردباری و متانت اخلاقی فرد حکایت می کند.

عفو در لغت، به معنای ترك چیزی (احمدبن فارس، ۱۳۶۱: ۱، ۱۳۱) یا صرف نظر کردن از چیزی است که اقتضای نظر و توجه دارد. (مصطفوی، ۱۳۶۰: ۸، ۱۸۱)

یکی از مهم ترین عوامل پایداری خانواده، عفو و گذشت است. امام رضا علیه السلام عفو را مایه آرامش و سلامتی می داند که انسان را در جهت رسیدن به کمال یاری می کند. (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴: ۴۷۰)^۱

قرآن بر عفو تاکید زیادی دارد. کسانی که بدی ها را ببینند و به خاطر خدا گذشت کنند، به جایی می رسند که اصلا بدی را نمی بینند. زن و مرد باید در زندگی نسبت به یکدیگر عفو داشته باشند و اصلا بدی های همدیگر را نبینند تا نوبت به گذشت کردن نرسد. ﴿ خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴾ (الاعراف/۱۹۹)

عفو صفتی اخلاقی است که انسان را در جهت رشد معنوی، سلامت و آرامش روانی، امنیت خانوادگی و عزت اجتماعی بهره مند می کند. عفو دارای لوازمی است. یکی از لوازم آن این است که با شخصی که قطع رابطه کرده ای، پیوند برقرار کنی، نسبت به کسی که او را محروم ساخته ای، بخشندگی پیشه کنی و درباره کسی که به او ظلم کرده ای، گذشت را سرلوحه کار خود قرار دهی.

حضرت امام رضا علیه السلام از رسول اکرم صلی الله علیه و آله نقل می کند که آن حضرت فرمود:
 عليك بمكارم الاخلاق، فان الله عزوجل جل بعثني بها. (صدوق، ۱۴۰۰: ۳۵۹)

حضرت امام رضا علیه السلام از پدران گرامی خود حدیث نقل کرده که رسول اکرم صلی الله علیه و آله به مردم می فرمود:

۱- ما التقت فئتان قط إلا نصر أعظمهما عفو.

بکوشید تا به مکارم اخلاق تخلق یابید؛ زیرا خداوند مرا برای بسط اخلاق

بزرگوارانه مبعوث فرموده است. (محدث نوری، ۱۴۰۸: ۲، ۲۸۳)^۱

در حدیثی از امام رضا علیه السلام به متن ذیل آمده است:

درباره آیه «پس گذشت کن، گذشتی زیبا ...» فرمودند: مقصود، گذشت

بدون مجازات و تندی و سرزنش است. (دیلمی، ۱۴۰۸: ۳۰۷)^۲

این حدیث به سنت و قانونی الهی درباره گذشت و چشم پوشی از لغزش

زیردستان اشاره دارد. نکات ذیل درباره این حدیث درخور توجه اند:

۱. حدیث یاد شده، ریشه در آیه: ﴿وَلِيَعْفُوا وَلِيَصْفَحُوا أَلَا تَحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ

اللَّهُ لَكُمْ﴾ دارد. (امام صادق، ۱۴۰۰: ۱۵۸)^۳

۲. در نظام آفرینش، نتیجه گذشت از لغزش زیردستان، برخورداری از

گذشت بالادستان است.

۳. چشم پوشی از لغزش زیردستان، خصلت ارزشمند الهی است.

۴. آسان گرفتن بر دیگران، در واقع، آسان گرفتن بر خود و سخت گیری بر

آنان، سخت گرفتن بر خویش است.

امام رضا علیه السلام می فرماید:

هرگز دو گروه با هم رویاروی نشدند، مگر اینکه با گذشت ترین آنها پیروز

شد. (کلینی، ۱۳۶۲: ۲، ۱۰۸)

۱- عن الرضا عليه السلام عن آبائه، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وآله: عليكم بمكارم الاخلاق، فان الله عزوجل جل بعني بها.

۲- في قوله تعالى: ﴿فَاصْفَحَ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ﴾: عَفُوٌّ مِنْ غَيْرِ عُقُوبَةٍ وَلَا تُعْنِيفُ وَلَا عَتَبَ.

۳- باید بگذرند و چشم پوشی کنند. آیا دوست ندارید که خداوند شما را ببامرزد؟ گذشت از لغزش دیگران،

موجب آموزش و مغفرت الهی دانسته شده است.

۵. گذشت و آسان گرفتن بر زبردستان یکی از رازهای شادکامی و موفقیت در زندگی است.

۶. گذشت و آسان گرفتن بر زبردستان یکی از خصلت‌های ارزنده مدیریتی است.

حضرت امام رضا علیه السلام در تفسیر آیه شریفه ﴿فَاَصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ﴾ فرمود:
درگذشت و عفو بدون منت را «صفح جمیل» گویند. (صدوق، ۱۳۷۸: ۱، ۲۹۴)

۹. مشورت کردن

مشورت یکی از علل موفقیت خانواده‌ها است. مشورت مانع بروز بسیاری از مشکلات در زندگی مشترک می‌شود. از آنجاکه فهم انسان‌ها از واقعیات ناقص است، مشورت با یکدیگر سبب ترکیب افکار و اندیشه‌ها و تولید رای صحیح و نظر صائب می‌شود. آموزه‌های دینی همواره به مشورت کردن با یکدیگر توصیه می‌کند و از استبداد در رای بر حذر داشته‌اند.

یکی دیگر از کارهای حضرت امام رضا علیه السلام در منزل، مشورت کردن با افراد خانواده، حتی با برخی از غلامان و خدمتگزاران بوده است. (محدث عاملی، ۱۴۰۹: ۱۲، ۴۴؛ برقی، ۱۳۷۱: ۶۰۱، ۳، ح ۲۱)

حسن بن جهم می‌گوید:

جمعی در خدمت امام رضا علیه السلام بودیم. ایشان یادی از پدر بزرگوارش نمود و فرمود با اینکه عقل او بر تمام مردم مزیت داشت و هیچ عقلی با او برابری نمی‌کرد، با این وصف در بسیاری از اوقات با یکی از غلامان سیاه‌پوست خود مشورت می‌کرد. به آن حضرت گفته شد: آیا با چنین کسی مشورت می‌کنی؟

در پاسخ فرمود: چه بسا خدای تبارک و تعالی مشکل را به زبان چنین شخصی برطرف کند.» (شیخ حسن، ۱۳۷۰: ۳۱۹)

۱۰. آراستگی و نظافت

یکی از وظایف مشترک زن و شوهر آراستگی و نظافت است. امام رضا علیه السلام بر اهمیت آراستگی در کانون خانواده تاکید دارند و برای حفظ عفت زن، توصیه به آراستگی مرد می‌کنند و در مقابل، آراستگی زن در برابر شوهر را نیز سفارش می‌کنند.

پاره‌ای از زنان، ترک عفت کرده‌اند، به دلیل آنکه شوهرانشان آراستگی ظاهر و زینت و نظافت بدن را رها نکرده بودند. (صدوق، ۱۴۰۴: ۱، ۱۶۳)

آن حضرت در حدیثی دیگر به نقل از پدران خود، نزدیک به همین مضمون فرمودند:

زنان بنی اسرائیل از عفت و پاکی دست برداشتند و این مسئله هیچ سببی نداشت، جز آنکه خود را برای شوهران نمی‌آراستند. سپس افزودند: زن نیز از مرد همان را انتظار دارد که مرد از او دارد. (شیخ حسن، ۱۳۷۰: ۸۱)

هر فردی براساس فطرت خود، خواهان آراستگی است و از زشتی و پلیدی متنفر است. آراستگی و زینت یکی از سنت‌های ائمه اطهار علیهم السلام است. این سنت حسنه، علاوه بر اینکه سبب نشاط و شادابی افراد خانواده می‌شود، باعث امنیت روانی و نشاط جمعی افراد جامعه نیز خواهد شد. توجه به آراستگی و زینت بدن یکی از سنت‌های مورد تاکید امام رضا علیه السلام است و این سنت حسنه همواره در سیره آن حضرت به چشم می‌خورد. ایشان زیبایی و آراستگی را مورد پسند و محبوب خداوند می‌دانستند.

امام رضا علیه السلام:

خداوند تبارک و تعالی زیبایی و آراستگی را دوست دارد و فقر و فقرنمایی را دشمن می‌دارد. خداوند عزّ و جلّ از مردان کثیف و بدبو نفرت دارد. (محدث نوری، ۱۴۰۹: ۳، ۲۳۶)

حسن بن جهّم می‌گوید:

خدمت حضرت رضا علیه السلام رسیدم و مشاهده کردم که آن حضرت محاسن خود را با خضاب سیاه کرده است. عرض کردم محاسن خود را سیاه کرده‌اید؟ فرمودند: خضاب اجر دارد و خضاب عفت زن‌ها را زیاد می‌کند. اگر مردها خضاب می‌کردند و خویشان را آماده می‌کردند، زنان از جاده عفاف بیرون نمی‌شدند. (عطاردی، ۱۴۰۶: ۲، ۳۷۱)

آن حضرت عطرزدن را از اخلاق انبیا ذکر می‌کنند. (کلینی، ۱۳۶۲: ۶، ۵۱۰)^۱ و در سیره شخصی ایشان استعمال بوی خوش، سنت بوده است. امام در توصیه دیگری می‌فرماید:

برای مرد سزاوار نیست که استفاده هر روزه از بوی خوش را ترک کند، پس اگر نتوانست، یک روز در میان و باز اگر نتوانست، در هر جمعه خود را خوشبو سازد و هیچ‌گاه این عمل را رها نکند. (مجلسی، بی‌تا: ۷۳، ۱۴۰)

هر زمان که مردم می‌خواستند به دیدن امام رضا علیه السلام بروند، امام بهترین لباس‌های خود را می‌پوشیدند (شیخ صدوق، ۱۳۷۸: ۲، ۱۷۸)؛ زیرا لباس مظهر خارجی انسان است و نمی‌توان به آن بی‌توجه بود. حرمت مؤمن ایجاب می‌کند

۱- خوشبوکردن، از اخلاق پیامبران است.

انسان در ملاقات با او، شئون خود و وی را رعایت کند که پاکیزه و خوش لباس باشد. (قرشی، ۱۳۸۲: ۵۹-۶۰)

۱۱. هدیه دادن

هدیه دادن تکنیکی آسان است و سبب بقای روابط زناشویی می شود. هدیه را می توان در زمان های مختلف مانند: سالگرد، جشن، روز مادر، روز پدر و ... به همسر خود اهدا کرد. هدیه سبب از بین رفتن کدورت و کینه بین زوجین می شود. امام رضا علیه السلام می افزایند:

هدیه دادن کینه ها را از دل می کاهد. (صدوق، ۱۳۷۸: ۲، ۷۴)

ایشان در روایت دیگری این چنین می فرمایند:

برای شادی اهل خانه، مرد خانه هر جمعه تحفه ای از میوه و گوشت برای اهل

خود ببرد تا به جمعه شاد باشند. (مجلسی، بی تا: ۷۱، ۲۱)^۱

علی بن الحسین بن عبدربه گفت:

حضرت امام رضا علیه السلام هدیه ای برای پدرم فرستاد. پدرم در مقام پرسش به آن

حضرت نوشت: آیا آنچه برایم فرستاده ای خمس دارد؟ حضرت در پاسخ به

وی نوشتند: هر چه صاحب خمس برای تو می فرستد، خمس ندارد. (کلینی،

۱۳۶۲: ۱، ۵۴۷)

۱۲. اعتدال و میانه روی در خانواده

یکی دیگر از وظایف زوجین در خانه اعتدال و میانه روی است. اعتدال،

صراط مستقیم زندگی و سبب نجات از افراط و تفریط است. خانواده ابعاد

۱- أطفوا أهالیكم فی کل جمعه بشيء من الفاکهه و اللحم - حتی یفرحوا بالجمعه.

مختلفی چون اقتصادی، اجتماعی و ... دارد که در هریک از این ابعاد، به اعتدال نیاز است.

در حدیث زیر امام رضا علیه السلام به یکی از نمونه‌های این اصل اشاره می‌کنند و به جای اسراف و اقتار (تنگ‌گیری) در تدبیر امور منزل، میانه‌روی را توصیه می‌کنند.

عباسی (از راویان حدیث) می‌گوید:

به حضرت رضا علیه السلام عرض کردم، نفقه زن چه اندازه است، فرمودند: بین دو مکروه، می‌گوید: عرض کردم بین دو مکروه یعنی چه، فرمودند: خداوند شما را رحمت کند، مگر نمی‌دانی خداوند اسراف و خودداری از انفاق را مکروه دانسته است. (مجلسی، بی تا: ۶۸، ۳۴۷)

یکی از اهرم‌های نجات افراد از فقر، قناعت است. قناعت به معنای مصرف نکردن نیست؛ بلکه به معنی درست و بجا مصرف کردن و اعتدال است که سبب بهبود و افزایش سطح پیشرفت افراد خانواده می‌شود.

در این باره به حدیثی از امام رضا علیه السلام اشاره می‌کنیم که فرمودند:

هر کس می‌خواهد غنی‌ترین مردم باشد، باید به آنچه نزد خدا و به مشیت او است، وثوق و اعتماد داشته باشد. کسی که قانع باشد همیشه سیر است و کسی که قانع نباشد، سیر شدن ندارد. (مجلسی، بی تا: ۶۸، ۳۴۸)

آن حضرت درباره دوستی با دوست و رفتار با دشمن نیز به اعتدال توصیه می‌کنند. متن حدیث چنین است:

با دوست خویش در دوستی زیاده‌روی مکن؛ زیرا شاید روزی دشمن تو شود و با دشمنت در دشمنی میانه‌روی کن؛ چون ممکن است روزی دوست تو گردد. (حرانی، ۱۴۰۴: ۲۰۱)

۱۳. آرامش

آرامش یکی از بزرگترین نعمت‌های انسان است. فقدان این موهبت الهی، زندگی را بر انسان سخت و تنگ می‌کند. در خانواده‌ای که در آن آرامش وجود دارد، افراد از عزت نفس و توان بیشتری در مواجهه با مشکلات برخوردارند تا خانواده‌ای که اعضای آن همواره در اضطراب به سر می‌برند. زوجین در ایجاد آرامش برای یکدیگر نقش مهمی را ایفا می‌کنند. پرهیز از جدال و درگیری و صمیمیت و محبت در پیدایش آرامش بین زن و مرد موثر است. امام رضا علیه السلام در بیانی، زندگی توأم با آرامش را این‌گونه معرفی کرده‌اند:

امام ابوالحسن علیه السلام می‌فرمود:

العیش السعه فی المنازل و الفضل فی الخدم؛ خوشبختی، بزرگی خانه و زیادی خدمتکاران است؛ از آن حضرت سؤال شد که برتری زندگی دنیا در چیست؟ قال: سعة المنزل و كثرة المحبین؛ بزرگی خانه و فراوانی دوست‌داران. (عطاردی، ۱۴۰۶: ۲، ۳۷۴)

۱۴. کمک به یکدیگر در مسیر کمال

هر یک از زن و مرد نقش مهمی را در پیمودن مسیر کمال اخروی و دنیوی یکدیگر برعهده دارند. با مراجعه به تاریخ درمی‌یابیم زنان و مردانی که زندگی همسران خود را چه در جهت مثبت و چه در جهت منفی تغییر داده‌اند، کم نبوده‌اند. نقش زن در این بین انکارناپذیر است. مردان، برخلاف استحکام خود، در مواقعی شدیداً از زنان متأثر می‌شوند؛ لذا زن با درک صحیح از این جنبه، می‌تواند اسباب کمالات دنیوی و اخروی شوهر را فراهم کند.

امام رضا علیه السلام ضمن معرفی اقسام زنان، گروهی از آنان را زنان پربرتکی ذکر می‌کنند که در امور دنیا و آخرت به شوهر خود کمک می‌کنند.

امام رضا علیه السلام می‌فرمایند:

زنان سه دسته‌اند: زن زایای مهربان، شوهر خود را در کار دنیا و آخرتش یاری می‌رساند و روزگار را بر او سخت نمی‌کند و زن نازا و بی‌بهره از زیبایی، شوهرش را [در امور اخیر] یاری نمی‌رساند. زنی که سر و صدایش زیاد و پر رفت و آمد و سخن چین است، زیاد را اندک می‌شمارد و زیاد را هم نمی‌پذیرد. زنهار که فریفته زنی با این خصوصیات شوی؛ زیرا رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: از خضراء الدمن پرهیزید. عرض شد: ای رسول خدا! خضراء الدمن کیست؟ فرمودند: زن زیبایی که در خانواده‌ای بد رشد کرده است. (طبرسی، ۱۳۸۰: ۱۰۵)

۱۵. صبر و بردباری

صبر نیرویی فعال است که انسان را در برابر ناخوشی‌ها و مشکلات، توانمند می‌سازد. صبر و بردباری در برابر مشکلات، امری ضروری و از فضایل انسانی است. افراد برای رسیدن به سعادت به صبر نیاز دارند. کسانی که توان تحمل سختی‌ها را دارند، بر خود مسلط هستند و از تعادل خارج نمی‌شوند، در هنگام بروز مشکل به‌خوبی می‌اندیشند، به‌موقع اقدام می‌کنند و از تحرکات زیان‌آور و گوشه‌گیری‌های مضر پرهیز می‌کنند.

همواره ممکن است زندگی زناشویی دچار آفت‌ها، مصیبت‌ها و بلاها شود. همچنین ممکن است در هریک از زوجین، عیب‌ها و رفتارهای ناپسندی وجود داشته باشد، در این مواقع، صبر و بردباری که معقول‌ترین شیوه است، راه‌گشا

خواهد بود؛ زیرا با این کار علاوه بر اجری که برای آنان منظور می‌شود، از وقوع جدال و نزاع در امان می‌مانند و زندگی بر آنان تنگ نمی‌شود. در روایاتی، امام رضا علیه السلام صبر را بهترین طاعت خداوند می‌داند. (فقه‌الرضا، ۱۴۰۶: ۳۵۹)

آن حضرت درباره گذشت زن از غضب شوهر می‌فرماید:

بهترین زنان شما آن زنی است که خوش اخلاق و بردبار باشد، هرگاه شوهرش بر وی خشمگین شد با نظر غضب به شوهرش نگاه نکند تا هنگامی که از وی خوشنود گردد و هرگاه شوهرش از وی غائب شد، حقوق شوهری را حفظ کند؛ این چنین زنی از کارگزاران خداوند است و عاملان خداوند از رحمت او ناامید نیستند. (عطاردی، ۱۴۰۶: ۲، ۲۵۵)

ب. وظایف اختصاصی همسران

علاوه بر اموری که بین زن و مرد مشترک است، در اسلام هر یک از زن و مرد، وظایف اختصاصی دارند. زن و مرد هر کدام حقوقی دارند. اگر تکلیفی برعهده مرد است، زن نیز تکلیفی دارد. (خرمشاهی، ۱۳۷۶: ۱۰۴)^۱ زن و مرد به علت تفاوت فیزیکی (جسمی) هر یک وظایف خاصی دارند و اسلام برای هر کدام از آن‌ها وظایف و حقوق خاصی وضع کرده است؛ چون زن و مرد مشابه یکدیگر نیستند و خلقت و طبیعت آن‌ها با هم فرق دارد. طبیعی است که از لحاظ بسیاری از حقوق، تکالیف و مجازات‌ها، وضع مشابهی نداشته باشند. در دنیای غرب، سعی بر این داشتند که برای زن و مرد مقررات و وظایف مشابهی ایجاد کنند و تفاوت‌های غریزی و طبیعی زن و مرد را نادیده بگیرند. (مطهری، ۱۳۸۴: ۱۹، ۱۳۹)

۱- شما بر زنان حقی دارید و زنان شما بر شما حقی دارند.

بر این اساس، در ادامه، مهمترین وظایف هر یک از زن و مرد از منظر آموزه‌های رضوی بیان می‌شود:

وظایف مرد در برابر زن

۱. مدیریت

همان‌گونه که امام رضا علیه السلام فرموده‌اند:

هیچ طائفه و ملتی بدون وجود رئیس و سرپرستی که ضروریات مادی و معنوی آنان از ناحیه او تأمین شده باشد، نیست. (صدوق، ۱۳۷۸: ۲، ۱۰۱)

خانواده مانند هر جامعه‌ای نیازمند سرپرست است. اگر زن و مرد، هر دو باهم امور خانه را بر عهده بگیرند، مشکل ساز خواهد بود؛ لذا باید یکی از مرد یا زن امور منزل را بر عهده بگیرند. (جوادی آملی، ۱۳۸۹: ۱۷، ۲۷۶) مرد به دلیل برخی از خصوصیات، توانایی بهتری برای سرپرستی خانواده دارد. (صدوق، ۱۳۸۶: ۲، ۵۷۰)^۱

مدیریت مرد در منزل منحصر به امور مالی نیست، بلکه فراتر از آن، یعنی امور اخلاقی، روحی و روانی، نظارت و هدایت اعضای خانواده، توجه به صفا و صمیمیت در محیط خانواده را نیز شامل می‌شود. (صدوق، ۱۴۰۴: ۳، ۳۶۸)^۲

اصل تقسیم کار و انتخاب مدیر مناسب برای تصدی امور، امری پذیرفته شده است و مردان در این امور تواناتر هستند. (جوادی آملی، ۱۳۸۹: ۱۱، ۲۶۴)

لذا، مدیریت منزل به عهده مرد است و این امر نیز چنان‌که

۱- الرجال بما فضل الله بعضهم علی بعض و بما أنفقوا من أموالهم.

۲- پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: هرگاه سه نفر با هم مسافرت کردند، باید یک نفر را از میان خود به امارت قافله برگزینند.

امام رضا علیه السلام فرموده‌اند، بخشی از ایمان شخص را شکل می‌دهد؛ زیرا شئون زندگی جدای از دین و دین‌داری نیست. آن حضرت در حدیثی دربارهٔ نقش مدیریت زندگی می‌فرمایند:

هیچ بنده‌ای حقیقت ایمانش را کامل نمی‌کند مگر اینکه در او سه خصلت باشد: دین‌شناسی، تدبیر نیکو در زندگی و شکیبایی در مصیبت‌ها و بلاها. (عطاردی، ۱۴۰۶: ۱، ۲۸۵)^۱

در احادیث دیگری از معصومین، همین مضمون با اندک تفاوت‌هایی بیان شده است.

۲. گشایش و وسعت در امور منزل

یکی از وظایف مرد در خانواده و در برابر همسر خود، این است که در خرج عیال سخت‌گیری و مضایقه بیش از حد نداشته باشد. سخت‌گیری و تنگ‌نظری در مخارج منزل، سبب عسر و حرج خانواده می‌شود. در احادیث رسیده از امام رضا علیه السلام به این مسئله توجه شده است. (صدوق، ۱۴۰۹: ۲۱، ۵۴۰؛ حرانی، ۱۴۰۴: ۹۷۲، ۲)^۲

آن حضرت در حدیثی می‌فرماید:

شایسته آن است که انسان بر اهل و عیال خود وسعت و گشایش دهد تا مرگ او را تمنا نکنند. (صدوق، ۱۴۰۴: ۲، ۶۸)

بنابراین شایسته است مردی که از مکنث مالی برخوردار است، تا حد امکان خانوادهٔ خویش را در وسعت قرار دهد. همان‌گونه که رفاه بیش از حد برای

۱- «لا یستكمل عبد حقیقة الایمان حتی تكون فیہ خصال ثلاث: التَّقَفُّ فی الدِّینِ وَ حُسْنُ التَّقْدِیرِ فی المعِیشَةِ، وَ الصَّبْرُ عَلَی الزَّوْاِیَا».

۲- امام رضا علیه السلام می‌فرماید: آنکه نعمت دارد باید بر عائله‌اش گشایش دهد.

اهل خانواده، زمینه فساد را فراهم می‌کند، اگر مرد در مخارج اهل خود سخت‌گیری زیادی نشان دهد، موجب سلب آسایش از زندگی آن‌ها شده و این مسئله در برخی از مواقع می‌تواند موجبات سردی روابط و حتی انحلال خانواده را فراهم سازد.

۳. تامین امکانات خانواده

مدیریت خانواده برعهده مرد است و در همین راستا هزینه‌های زندگی نیز برعهده او است. تلاش برای فراهم آوردن تسهیلات، آسایش، آرامش و روزی حلال برای خانواده، دارای اهمیت ویژه در اسلام است. از دیدگاه امام رضا علیه السلام و تلاش در جهت تامین مخارج خانواده جنبه‌ای از جهاد به شمار می‌رود و فرد تلاشگر به عنوان مجاهد راه خدا و گاهی برتر از آن شناخته شده است. از این رو می‌فرماید:

آن کس که در پی به دست آوردن مالی بیشتر است تا با آن کفاف زندگی خانواده خود را فراهم آورد، اجر او از کسی که در راه خدا جهاد می‌کند، بالاتر است. (مجلسی، بی تا: ۷۵، ۳۳۹)

برای فرد با ایمان سزاوار است در صورت نبودن امکان و توانایی در زمستان، از خوراک افراد خانواده بکاهد و به وسایل گرمایی آنان بیفزاید (کلینی، ۱۳۶۲: ۴، ۱۳)^۱ و خوراک سال خود را ذخیره کند، پشتش از بار زندگی سبک می‌گردد و آسوده خاطر می‌شود. (حکیمی، ۱۳۷۰: ۶، ۱۸۰)

مرد نباید در تامین معاش خانه تفریط و افراط کند و اگر این چنین باشد، نتیجه عکس خواهد داشت. (رخشاد، ۱۳۸۲: ۳۳) لذا پرهیز از افراط و تفریط

۱- ینغی للمؤمن ان ینقص فی ویزید فی وقودهم.

اصلی مهم در زندگی است. بنابراین شخص باید در هر چیزی حد اعتدال را رعایت کند. یکی از اصحاب می گوید:

از حضرت امام رضا علیه السلام دربارهٔ هزینه‌های خانواده‌ام طلب اذن نمودم. ایشان فرمودند: حد وسط بین دو چیزی که ناپسند است، یعنی افراط و تفریط. گفتم: فدایت شوم به خدا سوگند که دو چیز مبعوض را نمی‌شناسم. فرمود: خدا تو را رحمت کند، مگر نمی‌دانی که خدا زیاده‌روی و سخت‌گیری را دشمن می‌دارد. (صدوق، ۱۴۰۴: ۲، ۶۴)^۱

و در حدیث دیگر می‌فرمایند:

نسبت به مصرف مال دربارهٔ خود و خانواده‌ات، معتدل و میانه‌رو باش؛ زیرا خداوند تعالی می‌فرماید: از تو می‌پرسند: چگونه خرج کنند، رسول خدا در پاسخ آن‌ها بگو: عفو و عفو یعنی میانه‌روی و نیز خدای تعالی می‌فرماید: بندگان شایسته کسانی هستند که به هنگام خرج، اسراف و بخل نوزندند. (حکیمی، ۱۳۸۰: ۳۶۱، ۴)

وظایف زن در قبال شوهر

اسلام زن را مظهر مهر و عاطفه می‌داند. زن سهم تعیین‌کننده‌ای در تحکیم خانواده دارد. (جوادی آملی، ۱۳۸۹: ۱۸، ۵۷۶) زن پایهٔ آرامش و عنصر تشکیل‌دهندهٔ دو اصل مودت عاقلانه و رحمت عطفانه است. (روم/۲۱) پایهٔ اصیل تأسیس حوزهٔ رحمت و تشکیل حکومت مهر و رأفت، زن خواهد بود. (جوادی آملی، ۱۳۸۱: ۴۲)

۱- استاذنت الرضا علیه السلام فی النفقة علی العیال علیه السلام قال: بین المکروهین. فقلت: جعلت فداک. لا والله، ما اعرف المکروهین، قال: فقال له: یرحمک الله! اما تعرف ان الله عزوجل کره الاسراف وکره الاقتار، فقال: والذین اذا وکان بین ذلك قواما.

در روایتی از امام رضا علیه السلام آمده است:

خداوند متعال نسبت به زنان مهربان تر از مردان است ... و هر کس زنی از خویشاوندان خود را شادمان کند، بی گمان خداوند در روز رستاخیر او را شاد می سازد. (عطاردی، ۱۴۰۶: ۲، ۲۷۷)

۱. اطاعت از همسر

اطاعت زن از مرد یکی از اسباب گرمی کانون خانواده است. بر اساس اینکه سرپرستی منزل به عهده مرد است، به طور طبیعی حق تبعیت و اطاعت نیز از آن مرد است. بر زن واجب است در امور زناشویی فرمان بر باشد. البته در شئون زندگی خانوادگی، دستوری که موافق اوامر الهی نباشد، نباید اطاعت شود. در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله مردی از انصار برای کاری به مسافرت رفت و با زنش عهد کرد که از خانه بیرون نرود تا او برگردد، در این میان پدر آن زن مریض شد. زن به پیامبر پیغام داد که شوهرم به سفر رفته و با من عهد کرده که از خانه بیرون نروم تا برگردد؛ اما اکنون پدرم مریض شده است. آیا دستوری دهی به عیادت او بروم؟ حضرت فرمود: نه، در خانهات بنشین و حرف شوهرت را گوش کن تا اینکه پدرش مُرد. آن زن به پیامبر پیغام داد: یا رسول الله، پدرم مُرد، آیا دستور می دهی [در مراسم] او حاضر شوم؟ حضرت فرمود: نه، در خانهات بنشین و از شوهرت اطاعت کن. وقتی پدرش را دفن کردند، پیامبر شخصی را نزد آن زن فرستاد که به او بگوید، همانا خداوند تو و پدرت را به دلیل اطاعت تو از شوهرت آمرزید.

۲. حفظ عفت

عفت، نگاه داشتن نفس از چیزهای حرام و پارسایی و باز ایستادن از هر زشتی است. (دهخدا، ۱۳۷۳: ۱۰، ۱۴۰۹) عفت، یعنی رام بودن قوه شهوانی تحت حکومت عقل و ایمان. (مطهری، ۱۳۸۴: ۲۲، ۶۱۴) حضرت علی علیه السلام حقیقت عفت را، مقاومت در برابر شهوت‌ها می‌داند. (تیمیسی آمدی، ۱۳۶۶: ۲، ۸۲)

در آموزه‌های دینی، بر عفت و پاک‌دامنی زن و مرد، به ویژه زن‌ها، تاکید بسیار کرده‌اند. حفظ عفت برای زن درحالی‌که همسرش در خانه نیست و دوری از نامحرم و با دیگران سخنان تحریک‌آمیز نگفتن، نمونه‌هایی از عفت و امانت‌داری است. آن حضرت درباره برکات زن پارسا و عفیف می‌فرمایند:

برای بنده خدا چیزی سودمندتر از زن پارسا و شایسته نیست. هرگاه به زوجه‌اش نظر کند، خوشحال گردد و هرگاه شوهر به مسافرت رود، زن، ناموس و مال او را حفظ کند. (عطاردی، ۱۴۰۶: ۲، ۲۵۶)

۳. تمکین

یکی از وظایف زن تمکین است. تمکین، اطاعت از شوهر و فرمان‌برداری در امور منزل است، اموری که موافق با دستورات اسلام باشد. بر این اساس تمکین فقط برآورده کردن نیاز جنسی نیست، بلکه در حقیقت خاشع بودن در مقابل امر الهی و در راستای علاقه و استحکام خانواده و بزرگ نمودن شخصیت خود و همسر است. این وظیفه مهم زن، مطابق با طبیعت و فطرت او است.

امام رضا علیه السلام توصیه می‌کنند، افراد، از راه مشروع نیازهای خود را برآورده کنند. لذت‌های حلال بخشی از امور زندگی است.

از لذت‌دنیوی نصیبی برای کامیابی خویش قرار دهید و تمنیات دل را از راه‌های مشروع برآورید، مراقبت کنید در این کار به مردانگی و شرافتتان

آسیب نرسد و دچار اسراف و تندروی نشوید. تفریح و سرگرمی‌های لذت‌بخش، شما را در اداره زندگی یاری می‌کند و با کمک آن بهتر به امور دنیای خویش موفق خواهید شد. (مجلسی، بی تا: ۷۵، ۳۴۶)

شوهر نباید ارتباط با همسر خویش را بیش از چهار ماه ترك نماید مگر اینکه زن از ترك آن راضی باشد یا مسافرت واجبی پیش آید. فردی به محضر امام رضا علیه السلام آمد و گفت:

مردی زن جوانی دارد و چون مصیبتی متوجه‌اش گردیده، مدت چند ماه و بلکه يك سال است که ارتباط با همسر خویش را ترك کرده است؛ البته این کار به دلیل اذیت، آزار و انتقام نبوده، بلکه به علت اندوه و افسردگی خاطر، از این معاشرت اجتناب کرده است. آیا با این عمل عصیان و ترك گناهی مرتکب شده است؟ امام فرمودند: بلی، ترك این ارتباط بیش از چهار ماه گناه دارد. (صدوق، ۱۴۰۴: ۵، ۴۰)

۴. امانتداری

امانتداری صفتی است که برای همه افراد پسندیده است؛ اما از آنجا که زن حافظ اموال شوهر است، لذا نقش زن در این میان برجسته می‌شود. زن امانتدار، زنی است که بدون اجازه شوهر مالی را به دیگران نمی‌دهد و دیگران را بدون اذن همسر، دعوت نمی‌کند و از وسایل منزل به درستی استفاده می‌کند.

امام رضا علیه السلام در این باره می‌فرماید:

بهترین زنان آنهایی هستند که خوش‌خو باشند، مدارا کنند و در غیاب همسرشان حافظ آبرو و مال او باشند. چنین زنانی کارگزاران خدایند و کارگزار خدا مأیوس نمی‌شود. (عطاردی، ۱۴۰۶: ۲، ۲۵۵)

نتیجه گیری

خانواده در آموزه‌های رضوی نهاد مقدس و مبارکی است که رشد بالندگی آن در گرو عمل به الگوهای صحیح زندگی است. آموزه‌های رضوی عالی‌ترین و عمیق‌ترین «سبک زندگی» درباره روابط بین زوجین را بیان می‌کند. عمل به این معارف سبب شکوفایی این نهاد و استحکام آن می‌شود. عمل به سیره و سخنان امام رضا علیه السلام از آنجا که مطابق فطرت است، سبب برآورده شدن نیازهای واقعی انسان می‌شود. حسن معاشرت، محبت و صمیمیت، عقلانیت‌گرایی، احترام متقابل، مدارا و سازش، عفو و گذشت، صبر و بردباری و... از جمله وظایف مشترک بین زن و شوهر است. از آنجا که هر یک از زن و شوهر خلقت خاصی دارند، لذا بر اساس تفاوت در خلقت، وظایف اختصاصی هر یک نیز متفاوت است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

۱. ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴، تحف العقول، ج ۲، قم: جامعه مدرسین.
۲. امام صادق علیه السلام، ۱۴۰۰، مصباح الشریعه، ج ۱، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.
۳. برقی، احمد بن محمد بن خالد، ۱۳۷۱، المحاسن، ج ۱، قم: دار الکتب الاسلامیه.
۴. پسندیده، عباس، ۱۳۹۱، رضایت از زناشویی، ج ۱، قم: دارالحديث.
۵. تمیمی آمدی، عبدالواحد، ۱۳۶۶، تصنیف غررالحکم و درر الکلم؛ ج ۱، قم: دفتر تبلیغات.
۶. جوادی آملی، عبدالله، ۱۳۸۹، جامعه در قرآن، ج ۳، قم: اسراء.
۷. جوادی آملی، عبدالله، ۱۳۸۹، تسنیم، ج ۵، قم: اسراء.
۸. حکیمی، اخوان، ۱۳۸۰، الحیاه، ترجمه احمد آرام، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۹. خرمشاهی، بهاء الدین، ۱۳۷۶، پیام پیامبر، ج ۱، تهران: منفرد.
۱۰. دهخدا، علی اکبر، ۱۳۷۳، لغت نامه، تهران: دانشگاه تهران.
۱۱. دیلمی، حسن بن ابی الحسن، ۱۴۰۸، أعلام الدین، قم: مؤسسه آل البيت علیهم السلام.
۱۲. رخشاد، محمد حسین، ۱۳۸۲، در محضر آیت الله بهجت، ج ۳، قدس: موسسه سما.
۱۳. شیخ حسن، ۱۳۷۰، مکارم الأخلاق، ج ۴، قم: شریف رضی.
۱۴. شیخ صدوق، ۱۳۸۶، علل الشرائع، ج ۱، قم: داوری.
۱۵. شیخ صدوق، ۱۳۷۸، عیون أخبار الرضا علیه السلام، ج ۱، تهران: نشر جهان.

۱۶. شیخ صدوق، ۱۴۰۳، معانی الأخبار، قم: جامعه مدرسین، چ ۱.
۱۷. شیخ صدوق، ۱۴۰۴، من لایحضره الفقیه، چ ۲، قم: جامعه مدرسین.
۱۸. شیخ صدوق، ۱۴۰۰، أمالی الصدوق، چ ۵، بیروت: اعلمی.
۱۹. شیخ کلینی، ۱۳۶۲، الکافی، چ ۲، تهران: اسلامیه.
۲۰. طاهرزاده، ۱۳۸۸، اصغر، زن آن‌گونه که باید باشد، چ ۱، اصفهان: لب‌المیزان.
۲۱. طبرسی، ابوعلی فضل بن حسن، ۱۳۸۰، الآداب الدینیة للخزانة المعینیة، چ ۱، قم: زائر.
۲۲. طبرسی، ابوالفضل علی بن حسن، ۱۳۸۵، مشکاة الأنوار، حیدریه: نجف اشرف.
۲۳. عطاردی، عزیز الله، ۱۴۰۶، مسند الامام الرضا علیه السلام، چ ۱، مشهد: آستان قدس.
۲۴. علامه مجلسی، بی تا، بحار الانوار، ج ۱۱۰، تهران: اسلامیه تهران.
۲۵. علی بن موسی علیه السلام، ۱۴۰۶، فقه الرضا، مشهد: انتشارات کنگره جهانی امام رضا علیه السلام.
۲۶. قرشی، باقر شریف، ۱۳۸۲، پژوهشی دقیق در زندگی علی بن موسی الرضا علیه السلام، مترجم سید محمد صالحی، تهران: دارالکتب اسلامیه.
۲۷. لابی‌الحسین احمد بن فارس بن زکریا، ۱۳۶۱، معجم مقاییس اللغة، قم: مرکز النشر مکتب الاعلام الاسلامی.
۲۸. محدث عاملی، ۱۴۰۹، تفصیل وسائل الشیعه إلى تحصیل مسائل الشریعه، چ ۱، قم: آل‌البتیة علیه السلام.

۲۹. محدث نوری، ۱۴۰۸، مستدرک الوسائل، قم: مؤسسه آل البيت علیہ السلام.
۳۰. محمدی ری شہری، محمد، ۱۳۷۷، میزان الحکمه، ج ۱۴، چ ۶، قم: دارالحديث.
۳۱. مشکینی، علی، ۱۴۲۴، تحرير المواعظ العديده، ج ۸، قم: الہادی.
۳۲. مصطفوی، حسن، ۱۳۶۰، التحقيق في كلمات القرآن الكريم، تهران: نشر کتاب.
۳۳. مطہری، مرتضی، ۱۳۸۴، مجموعه آثار، ج ۸، تهران: صدرا.

اخلاق * سبک زندگی و روابط همسران با یکدیگر در سیره و سخنان امام رضا

